

30 години педагогически факултет при Великотърновския
университет „Св. св. Кирил и Методий”
30 Years Faculty of Education of St. Cyril and St. Methodius
University of Veliko Turnovo

СОЦИАЛНАТА ПЕДАГОГИКА И ИЗКУСТВОТО

Пламен Легкоступ

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”
Педагогически факултет

Резюме. В статията се извежда тезата, че изкуството и образованието заедно, чрез експериментирание и прилагане на художествени практики могат да доведат до трансформиране на социалното пространство.

Идеята за връзката между изкуството и въздействието в областта на социалната и експерименталната дейност се разглежда и като връзка, която предполага създаване на ситуации, правещи предаването на знания и обмяната на опит не само по-непринудени и лесни, но и с помощта на художественото творчество и взаимодействието между художествен опит, технологии и медии допринася за включване в общуването и стимулиране на социалната динамика във взаимоотношенията.

Keywords: social pedagogy, interaction, art, education

Думата „педагогика” е от гръцки произход и в буквален превод означава „водя детето”. „Педагогиката е наука за възпитанието, обучението и образованието”¹⁾. Това е едно от най-често срещаните определения в енциклопедическите справочници и специализираната литература, когато става въпрос за същността на тази част от човешкото познание, която е свързана с предаването и усвояването на определени системи от знания, умения, навици, качества. Зад тези няколко думи се крият изключително сложни процеси на взаимодействие между съвременното общество и личността.

В педагогическите среди и в специализирания печат до началото на XX век много остро се дискутира въпросът дали педагогиката е наука, или изкуство. В крайна сметка педагогиката твърдо се определя за наука, а педагогическата практика, възпитанието и обучението се определят като изкуство поради характерния си творчески характер. През XX век като един от клоновете на педагогиката се обособява и социалната педагогика.

Социалната педагогика, като самостоятелна научна дисциплина, първоначално възниква и се утвърждава в Германия. Обект на нейните изследвания е процесът на предаване и усвояване на определена обществено-детерминирана система от съвкупни знания, умения, навици и качества на макросоциално ниво. Така съвременната педагогическа наука може да се разглежда като съвкупност от три съставни части:

1. **Училищна педагогика**, която е водещата теория на учебно-възпитателната работа в училище.

2. **Семейна педагогика**, занимаваща се с възпитателно-образователния процес в семейството.

3. **Социална педагогика**, стремяща се да обхване комплексния характер на социално-педагогическите явления и интегративния характер на социално-педагогическото познание.

Като академична дисциплина „Социалната педагогика” се занимава с теорията и практиката на цялостното образование и грижи. Думата „социална” означава, че възпитанието не е само грижа на родителите и семейството, а е споделена отговорност на обществото. В резултат на този анализ можем да кажем, че социалната педагогика е функция на обществото. Тя отразява как в даден момент то мисли и се грижи за образованието и възпитанието на децата, за отношенията между индивида и общността, както и за осигуряването на социални блага на лицата, изключени от пълноценно участие в обществото.

Днес, въпреки всички дискусии, които се водят у нас и в чужбина относно същността на социалната педагогика и приложното поле за изследователска и практическа работа, съществуват няколко основни теоретични концепции, които могат да бъдат обобщени в няколко аспекта.²⁾

Според една от тях социалната педагогика е наука за оказване на цялостна социална помощ на нуждаещия се от обществена подкрепа човек, дете или възрастен с оглед усъвършенстването на социалната интеграция на всички членове на съвременното общество. Тя трябва да дава обобщена система от знания за всички разновидности на социалната работа (social work), а не само за социалното възпитание, насочено към „връщане” в обществото на отклонили се от „правия” път на развитие деца и младежи.

Видният немски социален педагог Клаус Моленхауер разглежда социалната педагогика като теория на помощта за подрастващите – деца, юноши, младежи, които се намират в конфликт с обществото. Според тази идея социалната педагогика като наука и учебна дисциплина трябва да дава знания само на онази част от социалните работници от системата „Социално подпомагане”, които работят в сферата на социалните услуги и евентуално отделите за закрила на детето и се занимават с проблемите на споменатите социални групи.

Ето защо, от позицията на настоящото изследване, особено интересна е концепцията, развита от немския педагог Херман Гиезеке (Herman Gieseke), според която социалната педагогика е наука за социализацията и с оглед нейния всеобхватен обект на работа трябва да включва в себе си като теория и практика постиженията на всички други науки, занимаващи се с този проблем – социология, психология, психоанализа и т.н. Разгледана в този контекст, социалната педагогика се превръща в универсална наука, чиито възможности да бъде теория

и практика и на социалното възпитание, и на социалната работа се огромни, стига да бъдат изяснени самите възможности.

Става ясно, че през историческото развитие са се оформили различни разбирания за социалната педагогика, а и във времето, в отделните страни се оформят различни традиции в развитието ѝ. В резултат на това, трудно може да се приеме съгласувано определение за тази наука, което да е еднозначно за всички, защото се работи при специфични културни особености и в различни периоди от време. Независимо от културните контексти и различните условия и насоки, в които социалните педагози работят, е важно да се споделят принципи, които свързват всички методи на преподаване и в основата на които са начинът на мислене, философията и светогледът, отношението и позицията към социалната проблематика. Характеризирането на социалната педагогика на практика зависи не от това, какво се прави, а от това, как се прави и с каква обосновка. Може да се каже, че социалната педагогика не е това, което правим, а е по-скоро нагласата, целите и подходът, които използваме в практиката.

Социалната педагогика е свързана с обяснението и тълкуването на процесите на социализацията и социалното учене, както и обосноваването на различните системи за социално възпитание и интеграция в зависимост от диференцираните обществени потребности и типологични особености на възпитаниците.

Можем да кажем, че социалната педагогика има възможност да постигне целите си чрез **холистично (цялостно) образование и благополучие**.

Холистичното образование разглеждаме като съвкупност от „**образование на главата**” (когнитивни знания), „**образование на сърцето**” (емоционално и духовно обучение) и „**образование на ръцете**” (практически и физически умения), а **холистичното благополучие** – като укрепване на поддържащите здравето фактори и осигуряване на подкрепа за хората, за да се даде възможност на децата, младежите и на възрастните да се радват на дълготрайно чувство на щастие.

Тази гледна точка означава, че **социалната педагогика е наука и форма на изкуство** – динамична, творчески и процесноориентирана, а не просто умение автоматизирано да се учи и обучава чрез механично прилагане на определени процедури. Такова отношение може да се изгради заедно, в диалог между всички общности, свързани със социалната педагогика. „Само тогава може да се предложи цялостна всеобхватна концептуална рамка, която да ръководи професионалната практика по смислен начин. И само тогава ще можем да уловим духа на социалната педагогика и да я превърнем в изкуство, а не в суха теория.”³⁾

Социалните педагози работят с всички възрастови групи, като се започне от ранното детство и се стигне до възрастните. Те работят в детски ясли

и детски градини, училища, работят с възрастни, ангажирани са и с хора в неравностойно положение, с етнически малцинства, безработни или с лица, които са лишени от свобода, като формират у тях определени социални и комуникационни умения.

В случая социалнопедагогическата практика се разглежда като цялостен процес, който създава баланс между теорията – „главата”, емоцията – „сърцето”, и практиката – „ръцете”, чрез използване на определени методи и творческа дейност. И трите елемента са равностойни и се допълват взаимно, като по този начин се генерира синергия.

Днес в приложното поле на социалната педагогика е актуална тенденцията на акцентиране върху връзките между образователните дейности и социалното взаимодействие. „Изкуството и образованието, преплетени заедно, чрез експериментирание и прилагане на художествени практики могат да доведат до трансформиране на социалното пространство”.⁴⁾

Въздействието на произведенията на изкуството, съчетано с определени образователни подходи, може да направи от образованието новаторска дейност, която включва изследователски механизми, динамизира художествените аспекти на творчеството и стимулира комуникацията чрез изкуствата. Ако обучението се насочи към създаване на опит, знания и ценности чрез използването на художествени произведения, това ще доведе до преобразуването на знанията и ценностите в преживявания, които могат да генерират наученото и колективните процеси в социални и културни политики. Известната фраза на испанския художник Пабло Пикасо, че всички деца са художници, но проблемът е как възрастният да остане художник, след като веднъж порасне, ни дава сериозно основание да се замислим как можем да се възползваме от възможностите, които ни предлага изкуството.

Идеята за връзката между изкуството и въздействието в областта на социалната и експерименталната дейност може да се разглежда не само като начин за образование чрез художествени и артистични практики или като начин да се намери нова публика за изкуството. Това е връзка, която предполага създаване на ситуации, правещи предаването на знания и обмяната на опит не само по-непринудени и лесни, но и с помощта на художественото творчество и взаимодействието между художествен опит, технологии и медии допринася за включване в общуването и стимулиране на социалната динамика във взаимоотношенията.

Основните тенденции при работата се формират от три взаимосвързани елементи: **художествено произведение, преподаване и възможности за взаимодействие**. „В основата на това приложноизследователско пространство са: **изкуството** (във всичките му разновидности и съвременни направления); **обучението** (от гледна точка на аспекти, които при релацията с изкуството влияят на социалните и културни контексти); **мястото** (територията), където се генерират идеите, допринасящи за социализацията”.⁵⁾

Въпреки различията в подходите това, което обединява всички методи на преподаване, е начинът на мислене, философията и отношението, с които са прилагани. „Социалната педагогика не е метод, нито дори комплект от методи. Като дисциплина тя има своя собствена теоретична ориентация към света”.⁶⁾ В този смисъл, социалната педагогика е едно непрекъснато пътуване, учене и развитие. Двустранно и двупосочно. Не само за хората, към които е насочено въздействието на социалните педагози, а и за самите възпитатели и обучители. За щастие нашият потенциал като творчески същества може да бъде ограничен единствено от въображението ни.

Да си въобразяваме, означава да създадем фантазен образ – картина в съзнанието си. Хората са единствените, които могат да си разкажат един на друг за въобразеното с думи, картини или музика. Няма съмнение, че хората имат способност да създават изкуство. Преди да навърши пет години, всяко нормално дете е нарисувало слънце. Тази способност е една от отличителните ни характеристики.

Въображението е загадъчен дар. Можем да го разглеждаме като *връзката между съзнанието и подсъзнанието*, в което се извършва по-голямата част от нашата мозъчна дейност. То е „свързващото вещество”, което държи личност, интелект и духовност заедно. Въображението е важно, защото ни позволява да си представим всички възможности в бъдещето и да разберем миналото по начин, който ни помага да оцелеем. Затова е съществена част от нашата природа. По всяка вероятност *първите творци* са били *шамани*. Вярвало се, че подобно на легендарния гръцки поет Орфей, който пеел стиховете си, докато свирел на лира, те притежавали божествени сили на вдъхновение и могли да слязат в долната земя на подсъзнанието в мъртвешки транс, но за разлика от обикновените смъртни, след това могли да се върнат в царството на живите. „Чрез тази необикновена способност да прониква в неизвестното и да му дава израз чрез изкуството, творецът шаман придобива контрол над силите, скрити в човешките същества и природата. Дори и днес творците са магьосници, чиито произведения могат да ни смутят и трогнат” (Легкоступ, 2010).

Пресечната точка в приложното поле на изкуството и социалната педагогика може да се потърси в *арттерапията*.

При анализа на всяко изобразително творчество е важно да се вземат под внимание факторите, които оказват влияние при неговото създаване. По този начин художественото произведение може да се разглежда като резултат от взаимодействието на индивидуални, социални и културни фактори. Освен това, върху процеса на създаване на визуалния образ влияние оказват отношенията между клиента и психотерапевта, взаимодействието на клиента с художествените материали и какви видове помощ, освен арттерапевтичната, получава той. Всичко това, така или иначе, ще определя съдържанието на художествения образ.

Възприемането от нас на едно или друго събитие и неговото последващо описание в определена степен променят значението му. Признаването на определена тенденциозност на възприятията ни и невъзможността за пълна обективност характеризират подходите при анализа на художествената творба, които били използвани от самото начало в арттерапията. Както отбелязва Еби Келиш, професор и директор на програма за експресивна терапия към Университета в Луисвил (Кентъки, САЩ), възприемането на новата информация е основано на изминалия опит и въздействието на културния фактор (Calisch, 1994, 30–35).

Една и съща дума може да означава различни представи. В същото време, ние не толкова точно обозначаваме с думи това, което искаме да съобщим, колкото формираме редица асоциации, на основата на които възниква някакво доста приблизително значение. „Значенията притежават в голяма степен индивидуален характер... и всеки използва думи и изрази твърде специфично” (Fink, 2000). Това също е характерно за арттерапията, където системата от значения на един или друг образ възниква в резултат от формиране на редица асоциации. Образите и думите се допълват, за да се предаде по-точно съдържанието на творческия опит. При това думите са свързани с процеса на създаване на визуалния образ на физично ниво за сметка на това, че образът създава тялото и то може да „говори”. Разбирането на образа препятства неточности при вербалната експресия. Освен това, изобразителното творчество е високодинамичен процес – постоянно възникват нови теми, така или иначе свързани с различни изобразителни материали и творчески ситуации. Такива изрази като „това вече е в миналото” или „сега вече съм нов човек” посочват дълбоките промени, които се извършват в хода на изобразителното творчество, когато току-що завършеният образ съвсем скоро отива в миналото и ние започваме да създаваме нов образ.

Работата с визуални образи много често е ефективно средство за преодоляване на последиците от психологически травми. Тази работа може да бъде свързана с използване на техниките на визуализацията, на понижаването на чувствителността и на арттерапията. „Тъй като травматичното преживяване се запечатва в образна форма, пише Епълтън, процесът на художествено творчество е ефективно средство за неговото преодоляване” (Appleton, 2001: 6–13). Актът на художествено творчество е придружен от различни, много често силни чувства и води до катарзис. „Отразяването на преживяванията на пациента в художествената творба и последващият анализ от пациента и психотерапевта са основа за постигането на психотерапевтичните промени (Jakab, 1999: 5–6). Художественото творчество на пациента допринася за развитието на самосъзнанието му и за мобилизацията на творческия му потенциал. „Визуалните образи служат като силни

метафори на психичния опит на пациента и преживените от него травми” (Wilson, 1998: 7–16).

Изобразителното изкуство е средство за невербално изразяване на мислите и чувствата на пациента. Благодарение помощта на арт-терапевта той може да осъзнае смисъла на визуалните образи и постепенно да разбере и преодолее вътрешните си психологични конфликти. Работата с изобразителни материали дава израз на чувствата на раздразнение, гняв, обида, фрустрация, срам и др. „Например при използването на глина пациентите могат да извършват различни експресивни движения и да издават звуци” (Waller & Mahoney, 1999).

Процесът на художествено творчество може да се разгледа като последователност от различни видове художествено взаимодействие с материалите, която включва кинестетични усещания, перцептивни афекти и когнитивни елементи. Преминването на пациента от едни видове взаимодействия с материалите към други помага за преодоляването на тези защитни механизми, които са позволявали на пациента да се адаптира към травмата и нейните последици. Благодарение на това пациентите успяват да идентифицират и осъзнаят потисканите чувства, да направят с тях различни асоциации, да открият нов смисъл в отминали събития и да създадат нови, по-здрави защитни механизми.

Присъствието на арт-терапевта в процеса на работа на пациента с материалите е от съществено значение за преодоляване на травматичните преживявания и спомага за създаване на безопасно пространство за изразяването им. Познаването на методите на **интермодалната** (комбинираната) **арттерапия** и техните възможности за преодоляване на последиците от психични травми е много важно, за да се помогне на пациента напълно да задейства различни видове експресивно взаимодействие с материалите в процеса на художествено творчество.

Интермодалната арттерапевтична техника с използване на глина, пастели и вербални описания в съчетание с други видове от провежданата терапия може да е полезно за работата с потисканите чувства на гняв, вина, срам и др., свързани с преживени психически травми. Преминването на пациентите при използването на тази техника през четирите етапа позволява да се засегнат сензорните, афективните и когнитивните елементи на травматичните преживявания и спомага за формирането на ново възприемане на минали събития. Това често помага на пациентите да осъзнаят дезадаптивния характер на реакциите си и постепенно да изработят нови копингови механизми. Освен това при използването на тази техника много често отслабват или изчезват соматичните симптоми.

Използването на дадената техника само по себе си трудно може да освободи изцяло пациентите от продължително преживяваните и потискани чувства. В същото време е очевидно, че интермодалната арттерапевтична тех-

ника представлява твърде ценен инструмент, подпомагащ изразяването на потисканите чувства, които много често се подлагат на интелектуализация и на които не може да бъде реагирано с други методи. Използването на тази техника в много случаи помага на пациента да премине на следващия етап от лечебния процес.

Като се има предвид обхватът на социалната педагогика, аз съм в състояние да се докосна само до част от богатството на знания и доказателства, подкрепящи осмислянето и грижите, които са насочени към развитието и бъдещето на различните групи клиенти. Използването на изкуството и неговите творби в социалната педагогика насърчава педагозите да мислят творчески и с въображение, да бъдат художници и творци. Така могат да се преодолеят бариерите при комуникация в рамките на различните социални институции и с широката общественост. По този начин социалният педагог се учи да бъде адаптивен и изобретателен – качества, които са необходимост в динамично променящия се климат на днешния ден и да се формира като по-самостоятелен, творчески мислещ, гъвкав и добре образован професионалист.

БЕЛЕЖКИ

1. <http://bg.wikipedia.org/wiki/Педагогика>
2. <http://georgihadjiyski.blog.bg/politika/2011/02/01/za-pedagogikata-i-socialnata-pedagogika.677788>
3. <http://www.five-rivers.org/social-pedagogy-in-residential-child-care.asp>
4. Пак там
5. http://acvic.org/index.php?option=com_content&view=article&id=125&Itemid=143
6. <http://www.five-rivers.org/social-pedagogy-in-residential-child-care.asp>

ЛИТЕРАТУРА

- Легкоступ, Пл. (2010). *Стилове и основни етапи в европейското изкуство*. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий”.
- Appleton, V. (2001). Avenues of hope: art therapy and the resolution of trauma. *Art Therapy, Journal of the American Art Therapy Association*.
- Calisch, A. (1994). The Use of Imagery in Teaching, Learning, and Supervision. *The Canadian Journal of Art Therapy*, 8.
- Jakab, I. (1999). Art Therapy in the United States. *International Journal of Art Therapy*, 5 (1).
- Fink, B. (2000). *A Clinical Introduction to Lacanian Psychoanalysis*:

Theory and Technique. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Waller, D. & J. Mahoney (1999). *Treatment of Addiction: Current Issues for Arts Therapies*. Routledge.

Wilson, M.L. (1998). Art therapy with the invisible sex addict. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 16 (1).

THE SOCIAL PEDAGOGY AND ART

Abstract. The idea that art and education together through experimentation and application of artistic practices can lead to the transformation of the social space is the thesis inferred in this paper.

The idea of the relationship between art and its impact on social and experimental work is analyzed as a relationship that involves creating situations that make the transfer of knowledge and exchange of experience not only more relaxed and easier but with the help of artistic creation and interaction between artistic experience, technology and media it contributes to the involvement in the communication and stimulation of social dynamics in the relationships.

Prof. Plamen Legkostup, Dr. Habil.

✉ St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo
2, T. Turnovski str.

5003 Veliko Turnovo, Bulgaria

E-mail: rector@uni-vt.bg, plamen_legkostup@abv.bg